БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҰСТАНЫМДАРЫ

**Ыбыраимжанов К.Т., Жакипбекова С.С., Майлыбаева Г.С.,
Таурбекова А.С., Есполова Г.К., Тынысханова А.Т.,
Толегенова Н.К., Толегенов Ж.**

*«І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ
Талдықорған, Қазақстан
taurbekova71@mail.ru*

Мақала, 2020-2022 жылдарға арналған ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық жобалар бойынша гранттық қаржыландыру конкурсы негізіндегі АР08856810 «Жаңартылған білім мазмұнына бейімделген болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру» тақырыбындағы гранттық қаржыландыру жобасы аясында дайындалды.

Андатпа: Білім беру саласындағы демократияландыру, ізгілендіру бағыттық ағымының мәні мен оған қалыптасқан көзқарас пен түсінік жаңашыл, ғылыми танымдық болмысы заманауи сұраныстармен үйлесімді болып келетін болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселесі халықаралық деңгейдегі ашық білім кеңістігімен үндесіп жатыр. Қазіргі заманауи талаптарға сай жан-жақты біліммен шоғырланған болашақ мамандар тәрбиелеуді, басқаша айтқанда, білім берудің сапасын көтеру үшін кәсіби құзіретті жас мамандарды қалыптастыруды талап етуде. Бұл талаптардың орындалуы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің жаңартылған білім мазмұны жағдайында кәсіби құзыреттіліктің қалыптасуына мақсатты түрде ізденіс қажет екенін көрсетеді. Мақалада жаңартылған білім мазмұнына бейімделген болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру көздері, білім мен дағдының жүзеге асырылуы қарастырылған. Сонымен қатар, бастауыш сынып мұғалімдерінің құзыреттілігін қалаптастырудың негізгі бағыттары және ұстанымы зерделенеді. Ең бастысы – бастауыш сынып мұғалімдерінің оқу үрдісінде кәсіби құзыреттілігін жүргізу нысандары айқындалды. Кәсіби құзыреттілігі қалыптасқан білім беру және білім беру мазмұнына бейімделген болашақ бастауыш сынып мұғалімі кәсіби біліктілігінің негізін құрайтын құзыреттіліктермен шоғырланып, заман талабына сай маман болу жолдары айқындалды.

Кілтті сөздер: құзырет, құзыреттілік, бастауыш сынып мұғалімі, кәсіби маман.

Аннотация: Сущность маршрутного потока демократизации, гуманизации в сфере образования, сложившееся отношение и понимание к нему, проблема формирования профессиональных компетенций будущих

учителей начальных классов, научная познавательная реальность которых гармонично сочетается с современными запросами, созвучна открытому образовательному пространству международного уровня. Современные требования требуют воспитания будущих специалистов, ориентированных на всестороннее образование, иными словами, формирования молодых специалистов с профессиональной компетенцией для повышения качества образования. Выполнение этих требований свидетельствует о необходимости целенаправленного поиска формирования профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов в условиях обновленного содержания образования. В статье рассмотрены источники формирования профессиональных компетенций будущих учителей начальных классов, реализация знаний и умений, адаптированных к обновленному содержанию образования. Кроме того, будут изучены основные направления и принципы формирования компетенций учителей начальных классов. И самое главное – определены формы проведения профессиональной компетентности учителей начальных классов в учебном процессе. Определены пути становления специалиста в соответствии с требованиями времени, закреплены компетенции, составляющие основу профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов, адаптированные к содержанию образования и профессиональной компетентности.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, учитель начальных классов, профессионал.

Abstract: The essence of the route flow of democratization, humanization in the field of education, the current attitude and understanding to it, the problem of forming professional competencies of future primary school teachers, whose scientific and cognitive reality is harmoniously combined with modern demands, is consonant with the open educational space of the international level. Modern requirements require the education of future specialists focused on comprehensive education, in other words, the formation of young professionals with professional competence to improve the quality of education. The implementation of these requirements indicates the need for a purposeful search for the formation of professional competence of future primary school teachers in the context of the updated content of education. The article considers the sources of formation of professional competencies of future primary school teachers, the implementation of knowledge and skills adapted to the updated content of education. In addition, the main directions and principles of forming the competencies of primary school teachers will be studied. And most importantly-the forms of professional competence of primary school teachers in the educational process are defined. The ways of becoming a specialist in accordance with the requirements of the time are determined, the competencies that form the basis of the professional competence of the future primary school teacher, adapted to the content of education and professional competence, are fixed.

Keywords: competence, competences, primary school teacher, professional.

КІРІСПЕ

Білім беру саласында осы заманғы бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеу үшін маңызды міндеттерді шешуге бағытталған күрделі бетбұрыс жасалуда. Мұғалімнің кәсіби мүмкіндігі оның бойындағы өзін-өзі дамытып отыру дайындығына тікелей байланысты. Бұл мәселеге әлеуметтік-педагогикалық тұрғыдан келу үшін мұғалімнің субъект ретіндегі алдына қойған міндеттерін орындауға деген әзірлік деңгейіне көз жеткізу қажет. Сондықтан бұл жерде даралық-тұлғалық қалыптасу, іскерлік-әдістемелік жетілдіру, кәсіптік-пәндік білімін толықтыру компоненттерінен өз қажеттілігін тани алу және өздігінен білім алуға деген қажеттілік туады. Бұл жердегі «өз қажеттіктерін сезіну» -кәсіби қызметтің негізі. Өйткені, ол өзінің әлеуметтік бар мүмкіндігін дамытудың жолдарын білу деген. Сонымен қатар, білім беру саласындағы демократияландыру, ізгілендіру бағыттық ағымының мәні мен оған қалыптасқан көзқарас пен түсінік жаңашыл, ғылыми танымдық болмысы заманауи сұраныстармен үйлесімді болып келетін болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселесі халықаралық деңгейдегі ашық білім кеңістігімен үндесіп жатыр.

Отандық ғалымдардың болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мен дамытудағы арнайы зерттеушілік еңбектері біздің қарастырып отырған мәселеге негіз болып отыр. Мәселен, мұғалімнің зерттеушілік мәдениеті жайында Ш.Т. Таубаева қарастырса, Г.К.Ахметова ЖОО-дағы зерттеушілік әрекеттің даму тарихын және теориясы мен технологиясын ашып берген. Болашақ мамандардың /студенттердің/ кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың теориясы мен тәжірибелік бағыттарын Ж.Ж.Турсынованың зерттеушілік еңбегі арналған және осы бағтта А.А.Болатбаева, А.К.Мынбаева, А.М.Кудайбергенова және т.б. қарастырған болатын.

Заманауи білім беру жағдайында болашақ мамандардың кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру мен дамытуға арналған Ресейлік ғалымдардың да өз алдына зерттеушілік жұмыстары да бар. Мәселен, /Е.В. Бережнова, В.В.Краевский, В.И. Богословский. М.Е.Дуранов [6], В.И. Загвязинский, А.М. Новиков т.б еңбектерде болашақ педагог мамандардың кәсіби қызметінің ескере келе олардың құзіреттілігін қалыптастыру мен дамытудың қажеттілігі жайы қарастырылған.

Отандық жоғары оқу орындарында мамандарды кәсіби даярлаудың білім беру философиясы тұрғысындағы ғылыми-теориялық, педагогикалық, психологиялық, әдістемелік негіздері және болашақ бастауыш мектеп мұғалімдерін кәсіби даярлау мәселесі теориялық және тәжірибелік мүмкіндіктерінашып көрсетуге бағытталды [1].

ӘДІСТЕР МЕН МАТЕРИАЛДАР

Зерттеу жұмысын жүргізу барысында орта білім берудегі бастауыш білім беру кезеңі – баланың өмір бойы білім алуының батапқы баспалдығы, сондықтан оқушы тұлғасын қалыптастыруға ерекше мән беріледі. Бұл

кезеңде баланың бастауыш сынып оқушы ретінде орын алатын әлеуметтік дәрежесінің қалыптасып, бекуі – орта және жоғарғы сынып оқушысы, арнаулы (түрлі саладағы колледждер) оқу мекемелерінде білім алушылар, ЖОО-ның студенті, жеке кәсіпті меңгерген қоғамның азаматы ретінде қалыптастыратын тұлғалық қасиеттері, қабілеттері анықталады.

Қазіргі кезде құзырлылығы қалыптасқан мұғалімнің кәсіби әрекетінің құрамына енетін бөліктерді меңгеру болашақ бастауыш сынып мұғалімінің міндеті, олар:

- ақпараттық (біліктер: ақпаратты қабылдау, жинау, таңдау, жүйелеу, жалпылау, бағалау, шолу, кодтау, өзгерту және тарату);
- зерттеу (біліктер: проблема туғызу, оны көкейкестілендіру, мақсатты, міндетті, пәнді, объектіні тұжырымдау, зерттеу әдістерін меңгеру және жоспарлау, бақылау, эксперимент жүргізу, қорытынды тұжырымдау);
- интеллектуалдық (біліктер: жүйелеу, жалпылау, талдау, абстрактілеу, салыстыру, мәнін түсіну, жалпы мен жекені айыра білу, мақсат қою, ой жүгірте алу (рефлексия));
- креативті (біліктер: елестету, жалғастыра алу (агглютинация), сұлбелеу (схематизация), топтастыру (типизация), негізгісін бөліп көрсете алу (акцентировать), әсірелеу (гиперболизация), алдын ала білу, қайта түзу, жаңаша түрлендіру);
- диагностикалық (біліктер: диагностиканың тәртібі бойынша жүргізу, оның нәтижелерін өңдеу)
- болжау (біліктер: мақсат қою, ақырғы нәтижені болжау, үрдісті интуи-тивті болжау, заңдылықтарды, шарттарды айқындау, қор іздестіру, түзетулер жасау);
- инновациялық (біліктер: мәліметтер жинақтау, педагогикалық тәжірибелерді талдау, эксперимент жүргізу, өзгертулер жасау, жан-жақты ойлана алу, ой жүгіртулер арқылы бағалау, қадағалау, жаңаша түрлендіру, екінші рет эксперимент жүргізу, өңдеу енгізу)[2].

НӘТИЖЕЛЕР МЕН ТАЛҚЫЛАУЛАР

Арнайы құзыреттілік оқыту жүргізілетін белгілі бір мамандық немесе оқытылатын пән бойынша терең білімдерді, біліктілік пен өндірістік іс-әрекет тәжірибесін; нақты бір өндіріспен байланысты техникалық шығармашылық есептерді шешу әдістерін білуді қарастырады.

Әдістемелік құзыреттілік оқытудың алуан түрлі әдістерін меңгеруі, дидактикалық әдістер мен тәсілдерді білуі және оқыту үрдісінде оларды қолдана білу іскерлігі, оқыту үрдісінде білім мен іскерлікті меңгерудің психологиялық механизмдерін білуді қарастырады.

Психологиялық-педагогикалық құзыреттілік педагогикалық диагностиканы меңгеруді, оқушылармен педагогикалық мақсатқа сәйкес қатынасты құра білу іскерлігі, педагогикалық диагностика нәтижелерінің негізінде жеке жұмыстарды жүзеге асыруды жобалайды; сонымен қатар жас ерекшелік психологиясын білуі, педагогикалық және жеке тұлғалар арасындағы қатынас; оқытылатын пәнге немесе оқушылардың таңдаған

мамандығына тұрақты қызығушылықтарын туғыза білу және оларды әрі қарай дамыту іскерлігі жатады[3].

Дифференциалды-психологиялық құзыреттілік – оқушыларға нұсқау және бағыт-бағдар беру, олардың жеке тұлғалық ерекшеліктерін көрсете білу іскерлігі, адамдардың эмоционалды жағдайын анықтай білуі; оқушылармен, ұжыммен және басқарушылармен сауатты қарым-қатынасты құра білу іскерлігі жатады.

Аутопсихологиялық құзыреттілік– өз әрекетіндегі жеке қабілеттерінің деңгейін саналы түрде меңгеру іскерлігін; кәсіби өздігінен жетілу әдістері туралы білуді; өзінде және өзінің жұмысында жіберген кемшіліктердің себептерін көре білу іскерлігін; өздігінен жетілуге ұмтылуды жобалайды [9].

Аутопедагогикалық құзыреттілік – бұл педагогикалық іс-әрекет үрдісінде өзін-өзі тануға және өзін-өзі дамытуға, оқытуда сәтті нәтижеге жету үшін өзін және білім беру ортасын өзгерту мақсатында белсенді іс-әрекетке, өз қызметінің мазмұнына жаңа проблемалық көзқарасқа және педагогикалық мәселелерді шығармашылық шешуге негізделген құзыреттілік, сонымен қатар, үрдіс пен нәтижеден субъективті қанағаттану, студенттермен олардың ата-аналарымен, сондай-ақ ұжымда өзара әрекеттесу[4].

Жоғарыда аталған құзыреттіліктердің барлығы, біздің пікірімізше, болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың негізі бола алады. Нәтижесінде арнайы құзыреттілік бойынша студенттердің пән бойынша білімі, білігі қалыптасады; әдістемелік құзыреттілік процесінде дидактикалық әдіс-тәсілдерді меңгереді; психологиялық-педагогикалық құзыреттілік негізінде қарым-қатынас мәдениетін игеріп, мамандыққа деген қызығушылықтары артады; дифференциалды- психологиялық құзыреттілік негізінде студенттер жеке тұлғалық ерекшеліктерін көрсетіп, оларға бағыт-бағдар беруіне ықпал етеді; ал аутопсихологиялық құзыреттілік өздігінен білім алу нәтижесінде студенттердің кәсіби өзіндік жетілуіне, дамуына мүмкіндік береді; аутопедагогикалық құзыреттілік – болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің қайтақұру және өзгерту мүмкіндігі, оқуға үйрену қабілеті, белгілі бір білім мөлшерімен ғана шоғырландырмау.

Болашақта маңызды және кәсіби құзыреттіліктің құрылысындағы салыстырмалы дербес жүйесі ретінде психологиялық-педагогикалық құзыреттілік ерекше түрдегі қабілеттілік ретінде көрсетеді және ерекше жағдайларда басқа адамдармен өзара қарым-қатынас жасау мен педагогтың мүмкіндіктерін білдіреді және негізгі компоненттері ретінде психологиялық-педагогикалық бейімделудің үш блогын көрсетеді:

- ✓ сауаттылық, яғни жалпы кәсіби деп қабылданған білімдер;
- ✓ іскерлік, педагогикалық іс-әрекетінде және өзара әрекеттестікті ұйымдастыруда мұғалім өзінің бойындағы бар білімді қолдану қабілеті;
- ✓ жеке тұлғалық кәсіби маңызды қасиеттер, педагогикалық іс-әрекет үрдісінің өзінен ажыратылмайтындай болуы. Берілген түрдегі құзыреттіліктің мәндік сипаттамасын, автордың пікірі бойынша, өз еңбегінің негізгі құндылығы ретінде оқушыға бағыттылық, сонымен бірге өзін-өзі тану

мен өзін-өзі өзгерту қажеттілігі, оқыту-тәрбиелеу әрекетінің тәсілдері, жеке тұлғаның даму заңдылықтарын ескеріп, оқушыларға әсер ету әдістері кұрайды. Ал кұзыреттіліктің жүйені кұраушы элементі ретінде мұғалімнің жеке тұлғалық кәсіби маңызды қасиеттері алға шығады [5].

Біздің пікірімізше, кұзыреттілікті белгілі бір жүйені кұраушылардың негізгі элементтерінің бірі ретінде қарастыру орынды. Сонымен қатар, мұнда мұғалімнің кәсіби маңызды және жеке тұлғалық қасиеттері алға шығатыны дәлелденді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорытындылай келе, жаңартылған білім беру мазмұны жағдайына бейімделген болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің жалпы кәсіби кұзыреттіліктерін қалыптастырудың мақсат, міндеттеріне тиесілі төмендегідей қағидалық ұстанымдарды басшылыққа алу керек:

1. Жекелеу мен саралаудағы басшылыққа алатын ұстанымдары:

- болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби қызметінің ерекшелігіне бейімделуде тұлғалық жеке болмысын қалыптастыру арқылы кұндылық бағдарын дамыту;

- болашақ бастауыш сынып мұғалімнің зияткерік қабілетінің негізіндегі кәсіби іс-әрекетінің ерекшеліктері (мамандық бейімі бағытындағы білімі және кәсіби ойлау деңгейі);

- жаңартылған білім мазмұны жағдайында жаңаша тәсілдер жүйесімен оқытудың мотивациялық ерекшеліктерін негіздеу және іске асыру;

- педагогикалық рефлексия (өзінің кәсіби іс-әрекетіне сын көзқараспен, саластырмалы талдаулар жасауы және өзіне оқушылардың, ата-аналардың, әріптестерінің кәсіби тұрғыдан берген бағасын басшылыққа алу, өзін-өзі бағалауы).

2. Кұзыретті бастауыш сынып мұғалімнің жаңартылған білім мазмұны жағдайында педагогикалық іс-әрекетінің ғылыми тұжырымдылық-негіздемелік ұстанымы:

- Бастауыш сынып мұғалімні жаңартылған білім мазмұны оқу бағдарламасының мазмұндық-кұрылымдық жүйесінің тұжырымдылық негіздемесін білу;

- кәсіби іс-әрекеттіде оқу материалдарына жаңашыл тәсілдерді қолдана алу мүмкіндігін басшылыққа алып педагогикалық үдерісті жобалау мен ұйымдастыр және педагогикалық тәжірибеде ғылыми тұрғыда негіздей алуы;

- бастауыштың педагогикалық үдерісінде жаңашыл педагогикалық тәсілдерді саралап, пәндердің құрылымдық және мазмұндық ерекшелігіне қарай оқу-тәрбие жұмыстарының тәжірибесіне пайдалана білуі;

- оқушылардың оқу-танымдық әрекеттеріндегі педагогикалық үдерісті басқаруға және ұйымдастыруға кәсіби тұрғыдан кұзретті болу;

- бастауыш сынып оқушыларының сыныптық деңгейін және олардың жас ерекшеліктерін басшылыққа ала отырып оқудағы ғылыми-танымдық әрекеттерінің дамуының «жақын зонасына» қол жеткізу;

- бастауыш білім беру кезеңіндегі оқушылардың саныптық және жас ерекшеліктеріне орай олардың құзыреттіліктерін қалыптастырып, дамыту және психологиялық қолдау көрсету;

- бастауыш білім беру жүйесінің сатылық және кезеңдік жүйесінің мазмұндық құрылымына (1,2,3,4 сыныптарға) қойылатын дидактикалық ұстанымдық қағидалар мен талаптарды басшылыққа алып педагогикалық үдерісті жүргізу және оны жетік түсу үшін - педагогика, психология, анатомия, физиология-гигиеналық және бастауышта өтілетін жеке пәндердің теориялық білімдерінің мазмұны мен оларды тасымалдаудағы әдістемелік білімдер жиынтығын меңгеруі;

- жаңартылған оқу бағдарламасымен педагогикалық үдерісті ұйымдастыруда оқушының оқу-танымдығына кешенді келу іс-әректін іске асыруы мен оқушыға өзіндік болмыс-тәжірибесі бар тұлға ретінде қарап, оқу-тәрбие жұмыстарын жаңашылдық тәсілдермен жүйелі түрде құра білуі.

3. Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби базалық пәндерден: педагогика, психология, физиологиялық-гигиеналық талаптар және тағы басқа жеке пәндердің теориялық білімдер қорын меңгерген білімдеріне сүйене отырып ізденістік, шығармашылдық, оқыту мен тәрбиелеудің заманауи тәсілдерін қолдануы:

- бастауыш сынып мұғалімі өзінің кәсіби қызметінің ерекшелігін басшылыққа алып білім философиясы, педагогика, психология, оқытудың заманауи теориялары бағытындағы ғылыми ізденушілік жұмыстарын жүргізу /ғаламтормен жұмыс жасау, веб-сайттар саралау, зерттеушілікке ие ғылыми әдістемелік еңбектерді қарастыру, талдау;

- Отандық және шетелдік педагогикалық іс-тәжірибелерді қарастыру және оқу-тәрбие жұмыстарына заманауи жаңашыл тәсілдерді меңгеруі мен жеке педагогикалық іс-әрекет тәжірибесінде түрлендіре отырып, оңтайлы пайдаланып, шығармашылдықпен кәсіби қызметін ұйымдастыра білуі;

- жаңартылған білім мазмұнындағы оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым дағдыларын оқушылардың меңгеру деңгейінің көрсеткішін қадағалау, болжау мен бағалау және бақылаудың кешенді жүйесін жүргізіп, сараптамалар жасау, өзінің кәсіби әректінің озық жетістіктері мен кемшілік тұстары анықтау үшін тәжірибелік ғылыми зерттеулер жүргізу мүмкіндігі;

- бастауыш білім беру кезеңінің сатылық деңгейіне қарай ұйымдастырылатын педагогикалық үдерісте заманауи педагогикалық жаңашыл тәсілдерді пайдалана алу мүмкіндігіне ие болу үшін теориялық және әдістемелік білімдерін жетілдіру;

- педагогикалық үдерісті ұйымдастыруға бағатталған заманауи жаңашылдық тәсілдерге деген дұрыс көзқарасты қалыптастыру және ынта-ықаласының жоғары болуы;

- жеке педагогикалық тәжірибесінде оқыту мен тәрбиелеудің заманауи жаңашыл тәсілдерін жетілдіре отырып өзінің авторлық технологиясын жасау және қорғай алу дәрежесіне ие болуы.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1. Аренова А.Х. Профессиональные компетентности как отражение специфики педагогической деятельности // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований, 2017. №8. – С.75-77
2. Компетенции и компетентность преподавателя высшей школы: Учебное пособие / С.И. Змеёв // Педагогика. 2016. № 5. – С. 69-74.
3. Махмутова Г.Ф., Фёдорова Р.З. Компетенция и компетентность в современном образовании //Актуальные исследования.2020. №5 (8). -С.75-79.
4. Рассказов Ф.Д., Митющенко Е.В. Сущность, содержание и компоненты информационной компетенции студента педагогического направления // Современные проблемы науки и образования. 2017. – № 5.
5. Пахаруков А.А. Виды формируемых компетенций в системе высшего образования: нормативный и теоретический подходы // «Современные проблемы профессионального образования: опыт и пути решения»материалы четвертой всероссийской научно-практической конференции с международным участием. – 2019. С. 351-359.